

**СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ ПОРЯДКУ
ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ****SUBJECTIVE SIDE OF VIOLATION OF THE LAW-ESTABLISHED PROCEDURE
FOR TRANSPLANTATION OF HUMAN ANATOMICAL MATERIALS**

Ткач Ю.О., ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

У кожній злочині (зокрема, і в порушеннях встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини) є суб'єктивна сторона – значущий складник кримінального правопорушення. Встановлення суб'єктивної сторони сприяє правильному визначенню мотиву і мети вчинення діяння, а також міри вини обвинувачуваного, оскільки ці компоненти злочину можуть бути встановлені саме на основі суб'єктивної сторони злочину. Завдяки ретельному і уважливому дослідженню суб'єктивної сторони злочину за ст. 143 КК України, кваліфікація злочинів, пов'язаних з порушенням законного порядку трансплантації, здійснюється з дотриманням усіх принципів законності і призначенням належного покарання. З огляду на те, що встановлення кримінальної відповідальності за такі види злочинів – це новела (нововведення) в українському законодавстві, важливо й актуально вивчати різні аспекти суб'єктивної сторони трансплантації: вину (яка вважається обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони діяння), мотив, мету та емоційний стан особи під час скоєння діяння (які належать до факультативних ознак суб'єктивної сторони діяння). Автор роз'яснює правові тонкощі понять, які стосуються порушень встановленого законом порядку трансплантації: прямиї умисел, непрямий умисел, формальні злочини, інтелектуальна складова, вольова складова, кримінальна протиправна самовпевненість, кримінальна протиправна недбалість, інтелектуальна ознака недбалості (об'єктивна і суб'єктивна недбалість), вольова ознака недбалості та інші.

Ключові слова: суб'єктивна сторона злочину, порядок трансплантації, порушення встановленого законом порядку трансплантації, анатомічні матеріали людини, органи і тканини людини, форма вини, прямиї умисел, непрямий умисел, формальні злочини.

In every crime (in particular, in violations of the legally established procedure for transplantation of human anatomical materials) there is a subjective side – a significant component of the criminal offense. Establishing the subjective side contributes to the correct determination of the motive and purpose of committing the act, as well as the degree of guilt of the accused, since these components of the crime can be established precisely on the basis of the subjective side of the crime. Thanks to a thorough and careful study of the subjective side of the crime under Art. 143 of the Criminal Code of Ukraine, the qualification of crimes related to the violation of the legal procedure for transplantation is carried out in compliance with all principles of legality and the imposition of appropriate punishment. Given that the establishment of criminal liability for such types of crimes is a novelty (innovation) in Ukrainian legislation, it is important and relevant to study various aspects of the subjective side of transplantation offenses. In the article, the author explores the main concepts related to the subjective side of the crimes of illegal transplantation: guilt (which is considered a mandatory feature of the subjective side of the act), motive, purpose and emotional state of the person at the time of committing the act (which belong to the optional features of the subjective side of the act). The author explains the legal subtleties of the concepts related to violations of the legally established procedure for transplantation: direct intent, indirect intent, formal crimes, intellectual component, volitional component, criminal unlawful self-confidence, criminal unlawful negligence, intellectual feature of negligence (objective and subjective negligence), volitional feature of negligence and others.

Key words: subjective side of the crime, transplantation procedure, violation of the transplantation procedure established by law, human anatomical materials, human organs and tissues, form of guilt, direct intent, indirect intent, formal crimes.

Постановка проблеми. Диспозиція ч. 1 ст. 143 КК (порушення встановленого законом порядку трансплантації) не озвучує безпосередньої вказівки на ознаки суб'єктивної сторони порушень встановленого законом порядку трансплантації, через що суб'єктивна сторона цього діяння тлумачиться по-різному [6, с. 120, с. 121]. Тому дослідження різних аспектів суб'єктивної сторони злочинів незаконної трансплантації залишається актуальним і затребуваним.

Стан дослідження. Суб'єктивну сторону незаконної трансплантації досліджували.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати, узагальнити і уточнити понятійно-категоріальне поле суб'єктивної сторони злочинів, пов'язаних з порушенням встановленого законом порядку трансплантації.

Виклад основного матеріалу. Під *суб'єктивною стороною злочину* розуміють внутрішню (імпліцитну) сторону кримінального правопорушення – психічну діяльність винного (його ставлення до суспільно небезпечного діяння, наявність свідомого бажання скоїти діяння, міру усвідомлення наслідків скоюваного діяння у формі умислу чи необережності, форму вини, мотив і мету діяння, емоційний стан тощо). Причиною значної кількості помилок при кваліфікації злочинів є недостатнє розуміння суб'єктивних ознак або поверхнєве їх з'ясування в процесі досудових розслідувань чи розгляді на судових засіданнях. Ст. 62 Конституції України наголо-

шує на принципі суб'єктивного ставлення (першорядного і повного встановлення суб'єктивних ознак вини) при здійсненні правосуддя [1, с. 102–103].

До юридичних ознак суб'єктивної сторони злочину відносять: вину, мотив, мету та емоційний стан особи під час скоєння діяння. За ст. 11 КК України, *кримінальне правопорушення* – це «суспільно небезпечне винне діяння або бездіяльність». Іншими словами, саме шляхом встановлення вини вирішується питання призначення покарання винного. Оскільки невинне діяння (навіть при наявності найтяжчих наслідків) не може визнаватися злочином і тягти за собою кримінальну відповідальність. Зазначимо, що об'єктивні обставини (незалежно від того, чи являють вони собою ознаки складу злочину, чи виходять за його межі) мають вплив на відповідальність лише за умови, що винна особа їх усвідомлювала (чи повинна була і могла усвідомлювати) [1, с. 102–103].

Вина обвинувачуваного є *основною* (обов'язковою) ознакою суб'єктивної сторони будь-якого злочину, а мотив, мета і емоційний стан обвинувачуваного належать до *факультативних* ознак суб'єктивної сторони діяння. Чітке встановлення факультативних ознак сприяє правильній і повній оцінці скоєного [2, с. 56]. Без встановлення вини інші компоненти суб'єктивної сторони діяння не встановлюються (оскільки за відсутності вини дії особи розцінюються як такі, що не мають складу злочину). За ст. 23 КК України, *вина* визначається психічним ставленням особи

до скоюваних дій (чи бездіяльності) та до наслідків цих дій (чи бездіяльності), виражених умислом або необережністю [3]. Тобто вина – це навмисна або необережна форма скоєння злочину, сукупність певних проявів свідомості і волі особи при вчиненні суспільно небезпечного кримінального правопорушення [4, с. 70, 71, 72, 73]. Конкретна форма вини визначається співвідношенням між розумовими і вольовими процесами психічної активності особи [5, с. 107].

Аналіз мотиву і мети злочину (як характерних ознак його суб'єктивної сторони) надав у своїй дисертаційній праці український вчений Гринчак С. В., поділивши ці ознаки на 3 умовні категорії:

- категорія конститутивних ознак (ознак основного складу);
- категорія кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак (ознак кваліфікованого чи особливо кваліфікованого складу);
- категорія пом'якшувальних покарань (ст. 66 КК України) чи обтяжуючих покарань (ст. 67 КК України) [6, с. 120].

Таким чином, суб'єктивна сторона злочину (зокрема й порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини) є обов'язковою ознакою його складу, впливає на його кваліфікацію, міру й тип покарання, відмежовує склади злочинів, які мають тотожні об'єктивні ознаки, відмежовує незлочинні дії від злочинних, а також враховується при прийнятті рішення щодо звільнення від кримінальної відповідальності та покарання [6, с. 120, 121; 7, с. 56].

Лісіцина Ю. О. зазначає, що злочини за ч. 1 ст. 143 КК України мають як умисну форму скоєння, так і необережну (злочинна недбалість). Проте, аналіз суб'єктивної сторони злочину за ч. 1 ст. 143 К України виявив, що взяття в особи шляхом примусу чи обману її анатомічного матеріалу з метою подальшої пересадки скоюється лише з прямим умислом. У результаті аналізу суб'єктивної сторони злочинів за іншими частинами вказаної статті (ч. 4 та ч. 5 ст. 143 КК України) висновуємо, що вина в цих випадках теж набуває форми прямого умислу [8, с. 135, 137]. Додатково підкреслимо, що злочини за ч. 4 ст. 143 КК України мають характерний корисливий мотив [9, с. 207].

На думку Мусієнко А. В., злочини, пов'язані з трансплантаційною діяльністю, класифікуються залежно від мети їх суб'єктивної сторони:

1) злочини, де мета вилучення анатомічних матеріалів становить обов'язкову ознаку складу злочину; до таких злочинів відносять: злочини, пов'язані з порушеннями встановленого законом порядку трансплантації (ст. 143 КК України), злочини, пов'язані з торгівлею органами людини, та інші подібні незаконні угоди (ст. 149 КК України);

2) злочини, де мета вилучення анатомічних матеріалів не впливає на кваліфікацію складу злочину; до таких злочинів відносять: умисні вбивства (ч. 2 ст. 115 КК України), доведення до самогубства (ст. 120 КК України), заподіяння шкоди здоров'ю різної тяжкості (ст. 121, 122 КК України), незаконне позбавлення волі або викрадення особи (ст. 146 КК України), незаконне поміщення особи у психіатричну клініку (ст. 151 КК України), наруга над могилою (ст. 297 КК України).

Звернемо увагу на те, що Кримінальним кодексом України не встановлено відповідальності за незаконне вилучення анатомічного матеріалу в померлих осіб для трансплантації чи іншої мети. Чинний КК України або встановлює відповідальність за вилучення органів і тканин у живих осіб (ч. 2 ст. 143 КК України), або не вказує мету вилучення органів і тканин у якості обов'язкової ознаки складу злочину (ст. 297 КК України). За останнє десятиріччя розтин трупів став прибутковою процедурою. Численні замовлення від медичних організацій і фізичних

осіб провокує медичних працівників незаконно вилучати анатомічні матеріали в померлих (оскільки при дотриманні певних технологій можна використовувати навіть трупну кров [10, с. 49, 50].

За ст. 24 КК України, є 2 форми умислу (пряма і непряма) [3], які характерні для правопорушень з матеріальною складовою. **Прямий умисел** при незаконній трансплантації означає, що злочинець усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння (чи бездіяльності), передбачає наслідки і прагне їх настання. **Непрямий умисел** при незаконній трансплантації означає, що злочинець усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння (чи бездіяльності), передбачає наслідки, але не прагне їх настання [7, с. 57].

Незаконна трансплантація є **формальним злочином**, яке вважають закінченим з моменту вчинення суспільно небезпечної дії, але без вимог настання суспільно небезпечних наслідків. Тому у формальних злочинах вину визначають лише як психічне ставлення зловмисника до вчиненого діяння [11]. Тобто у формальних злочинах при визначенні умислу доводять, що винний мав усвідомлення і передбачення суспільно небезпечних наслідків [12, с. 280].

Також у формальних злочинах виділяють **інтелектуальну складову**, коли обвинувачувана особа, розуміючи суспільну небезпечність свого діяння, здатна передбачити і його наслідки, та **вольову складову**, коли обвинувачувана особа бажає настання суспільно небезпечних наслідків (останній чинник визначають лише як свідоме допущення) [7, с. 58, 59, 60]. Перший компонент інтелектуального складника (розуміння суспільної небезпечності діяння) і при прямому, і при непрямому умислі однаковий. Другий компонент інтелектуального складника (передбачення наслідків суспільно небезпечного діяння) і при прямому, і при непрямому умислі подібний (з єдиною відмінністю: при непрямому умислі другий компонент представляє собою не саме передбачення наслідків, а лише ймовірність настання наслідків). Тобто головна відмінність між прямим і непрямим умислом є вольова складова [7, с. 58, 59, 60].

У злочинах незаконної трансплантації (формальних злочинах) прямий умисел – це розуміння суспільної небезпечності діяння (або бездіяльності) і бажання його вчинити. Розгляд таких правопорушень не потребує встановлення психічного ставлення обвинувачуваного до наслідків свого діяння (психічне ставлення в цьому випадку переноситься на саме діяння, вчинення якого і визначають як момент його закінчення). Формальні злочини скоюються тільки з прямим умислом (цей висновок підтверджує думку, що форму і вид вини визначають ставленням особи лише до тих ознак, які входять до складу злочину) [13].

Гринчак С. В. у своєму дисертаційному дослідженні підкреслює, що, здійснюючи незаконну трансплантацію, обвинувачуваний суб'єкт усвідомлює, що порушує встановлений законом порядок трансплантації анатомічних матеріалів:

1) щодо реципієнта (наприклад, проводить пересадкування, попередньо не отримавши його згоду на таке оперативне втручання, або пересаджує орган чи тканину з переліку заборонених для трансплантації);

2) або щодо живого донора (наприклад, вилучає анатомічний матеріал у донора, попередньо не проінформувавши його щодо наслідків пересадки, або передчасно констатує смерть донора, або вилучає анатомічний матеріал донора, який належить до забороненої категорії: неповнолітні, недієздатні, ув'язнені, психічно хворі, хворі на інфекційні захворювання, колишні донори тощо);

3) або щодо мертвого донора (наприклад, вилучає заборонений анатомічний матеріал у донора-трупа, або анатомічний матеріал вилучається особою, яка встановлювала смерть донора, тощо) [6, с. 123; 147].

Погоджуємось з думкою Гринчака С. В. та висловлюємо власну позицію: за ст. 16 ЗУ «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» [14], кожна повнолітня дієздатна особа має право надати письмову (електронну) згоду / незгоду на вилучення анатомічних матеріалів з її тіла з метою трансплантації або виготовлення біоімплантів у разі констатації її незворотної смерті (смерть мозку або біологічна смерть) відповідно до закону (посмертне донорство). Ця норма констатує, що обвинувачувана особа усвідомлює, що порушує встановлений законом порядок трансплантації. На нашу думку, можливі випадки, коли обвинувачуваний, розуміючи суспільну небезпечність, примушує особу до донорства або (якщо померла особа за життя не встигла підписати згоду на посмертне донорство) примушує до підписання такої згоди рідних померлого (чоловік, дружина, діти, батьки, рідний брат, рідна сестра, інші законні представники) шляхом обману, шантажу, погроз, насильства, зброї тощо).

З урахуванням вищевикладеного зазначимо, що мета злочинів з застосуванням примусу полягає в тому, щоб отримати анатомічні матеріали для трансплантації або виготовлення біоімплантів. Обвинувачуваний усвідомлює, що, порушуючи встановлений порядок трансплантації, шкодить суспільним відносинам, які покликані на захист життя і здоров'я донорів і реципієнтів, їх тілесної недоторканості у сфері трансплантації. Вольовою ознакою виступає бажання обвинувачуваного вчинити вказане посягання [6]. Мета примусу – використовувати вилучений анатомічний матеріал для трансплантації або виготовлення біоімплантів, за умови встановлення іншої прямої мети (наприклад, мети незаконної торгівлі анатомічними матеріалами) виключають кваліфікацію діяння за ст. 143 КК України.

Вважаємо, що з диспозиції вказаної статті потрібно вилучити вказівку на мету (аби не обмежувати норму однією-двома цілями), залишивши норму в такому формулюванні: «умисне вилучення анатомічних матеріалів людини з порушенням встановленого законом порядку проведення трансплантації».

Відповідно до ЗУ «Про застосування трансплантації» [14], вилучені анатомічні матеріали дозволяється використовувати зокрема і для виготовлення біоімплантів. Медична галузь розвивається, розробляються нові методи лікування і унікальні фармакологічні технології, які створюють препарати з анатомічних матеріалів чи крові людини. Ймовірно, скоро науковці винайдуть способи подолання більшості захворювань, які вважали невиліковними. Людські анатомічні матеріали вже мають великий попит, а з роками потреба в них стане ще більшою. Це може призвести до катастрофічного дефіциту анатомічних матеріалів для трансплантації, що, своєю чергою, впливатиме і на «процвітання» нелегальної торгівлі анатомічними матеріалами.

Український центр трансплант-координації повідомляє, що на 01.05.2023 у національному листі очікування (Єдина державна інформаційна система трансплантації) налічувалось 2161 пацієнтів: 1409 – чекали на пересадку нирок, 348 – на пересадку серця, 326 – на пересадку печінки, 33 – на пересадку легень, 24 – на пересадку підшлункової залози, 18 – на пересадку системи «серце-легені» [15].

З метою збільшення кількості донорів та уникнення дефіциту анатомічних матеріалів, пропонуємо запровадити в Україні законодавчу презумпцію згоди, яку зможуть підписувати не тільки батьки чи інші законні представники на вилучення анатомічних матеріалів в померлих дітей, а й повнолітні громадяни України. Презумпція згоди зменшуватиме нестачу органів і тканин, надаючи тим, хто роками стоїть у черзі на пересадку, можливість продовжити життя і покращити його якість.

Враховуючи зазначене, пропонуємо доповнити ст. 143 КК України наступними вказівками: «незаконне при-

мушення особи: другого з подружжя або одного з близьких родичів (дітей, батьків, рідних братів та сестер) чи іншого законного представника до надання згоди на взяття анатомічного матеріалу людини з використанням насильства, погроз, зброї». На нашу думку, таке доповнення сприятиме боротьбі зі злочинцями, що з метою збагачення продовжують злочинну діяльність з незаконної торгівлі анатомічними матеріалами, а також запобіганню нелегальних трансплантацій, забезпечуючи кримінально-правовий захист прав і свобод як самих донорів, так і їх рідних.

Г. В. Чеботарьова у своїй дисертаційній праці категорично заперечує ймовірність необережного порушення порядку трансплантації, аргументуючи свою позицію наступним чином: ситуація, коли обвинувачувана особа, пересаджуючи анатомічний матеріал, не буде обізнаною про порядок підготовки і проведення трансплантації, практично виключена, оскільки така медична діяльність здійснюється з колегіальним контролем, тому кожний член зі складу оперативної бригади знає основні вимоги щодо плану операції, а тому вчиняє порушення затвердженого порядку свідомо / умисно, з усвідомленням всієї тяжкості суспільної небезпеки від своїх дій [16, с. 95]. Додамо, що незаконну трансплантацію може проводити як один суб'єкт, так і група суб'єктів, як з відповідним контролем операції, так і без нього. Багато науковців у коментарях до ст. 143 КК щодо суб'єктивної сторони злочину за ч. 1 ст. 143, на жаль, не надали аргументів для обґрунтування своєї позиції щодо форм вини такого правопорушення [17, с. 183; 18, с. 230; 19, с. 103; 20, с. 65; 21, с. 297; 22, с. 404–406; 23, с. 309]. Також частина науковців вважає, що виключно злочини матеріального складу можуть скоюватися з необережністю [6, с. 125; 24, с. 49; 25, с. 118], адже лише наслідки є тією об'єктивною ознакою, яка робить необережні злочини суспільно небезпечними. Основним аргументом їх позиції є той факт, що навіть діяння, скоюване з необережністю, обов'язково передбачає настання певних наслідків, тоді як у злочинах формального складу об'єктивна сторона не містить наслідків [6, с. 125].

На нашу думку, потрібно відмежовувати трансплантацію, проведену з необережністю (внаслідок злочинної самовпевненості), від трансплантації з непрямым умислом (коли злочинцем передбачаються наслідки у вигляді ймовірної смерті пацієнта, але він, хоч і не бажає її настання, все одно її допускає). Іншими словами, при злочинній необережності злочинець не передбачає ймовірної смерті пацієнта внаслідок своїх дій (чи бездіяльності), хоча мав би і міг би її передбачити за умови більш обачної діяльності.

За ст. 25 КК України, виділяють дві форми кримінальної протиправної необережності: 1) самовпевненість і 2) недбалість. Іншими словами, під необережністю розуміють *кримінальну протиправну самовпевненість*, коли обвинувачуваний передбачав суспільно небезпечні наслідки своїх дій (чи їх відсутності), але з легковажністю розраховував на те, що ці наслідки не настануть [3]. Зміст злочинної самовпевненості (як і зміст непрямого умислу) нерозривно пов'язаний з суспільно небезпечними наслідками: без наслідків встановити інтелектуальний і вольовий компоненти необережності неможливо. Ті злочини, об'єктивна сторона яких не включає наслідків (як ознаки злочину), не можуть мати злочинної самовпевненості, оскільки недоречно розраховувати на відвернення своїх дій, які злочинець скоює з власної волі [6, с. 125].

Існує також і ймовірність вчинення діяння з формальним складом шляхом злочинної недбалості [6, с. 125; 26, с. 143; 27, с. 146]. За ч. 3 ст. 25 КК України, під необережністю розуміють *кримінальну протиправну недбалість*, коли обвинувачуваний не передбачав суспільно небезпечних наслідків своїх дій (чи їх відсутності), хоча повинен був і міг би їх передбачити [6, с. 125, 126].

Гринчак С. В. вважає, що порушення встановленого порядку трансплантації може вчинятися з необережністю,

коли винна особа не усвідомлювала суспільної небезпечності своїх дій, але повинна була і могла це усвідомлювати. Порушеннями порядку трансплантації, вчиненими з необережністю, можуть бути вилучення органів і тканин в: ув'язнених; психічно хворих; хворих на генетичні / інфекційні захворювання; осіб, які не є по відношенню до пацієнта близькими родичами, тощо. Кожний такий злочин може скоюватися як умисно, так і необережно. Наприклад, умисними є порушення медпрацівників, які точно знали про тяжку психічну хворобу потенційного донора, але приховали цю інформацію і провели вилучення в нього потрібного органу чи тканини з метою пересадки. А необережними є порушення медпрацівників, які обстежили потенційного донора неуважно і поверхнево, склавши заключення про належний стан його здоров'я, тоді як у донора була хвороба, яку при операції могли передати пацієнтові. На жаль, це не лише теоретичні розмірковування – такі злочини скоюються час від часу у практичній діяльності. Так, упродовж трьох місяців лікарі пересадили 5 непридатних для трансплантації нирок (в одній з них був виявлений туберкульоз). Ще одному реципієнту пересадили серце, вилучене в померлої особи, смерть якої стала наслідком раку мозку. За деякий час у реципієнта з трансплантованим серцем була виявлена така сама пухлина в мозку [6, с. 126]. У перелічених випадках відбулось недообстеження потенційних донорів – лікарі провели пересадки непридатних матеріалів у повній упевненості, що вилучені органи є придатними для пересадки [6, с. 162].

Умисне порушення встановленого законом порядку трансплантації заподіює істотну шкоду здоров'ю потерпілого (тілесні ушкодження середнього або тяжкого ступеня тяжкості). Щоб злочин за ч. 1 ст. 143 вважати закінченим, потрібно, аби порушення порядку вилучення анатомічних матеріалів завдало донору або реципієнту тілесного ушкодження середнього або тяжкого ступеня. Це означає, що в кожному випадку необхідно встановлювати причинні зв'язки між порушенням порядку вилучення органів і тканин (чи порядку їх трансплантації) та заподіянням тілесних ушкоджень. Якщо таких причинних зв'язків не виявлено, то відповідальність за ст. 143 КК України виключається.

Інтелектуальна ознака недбалості у злочинах порушення порядку трансплантації визначається тим, що винна особа не усвідомлювала суспільно небезпечних наслідків своїх дій. Таке нерозуміння не можна вважати вибачальним, оскільки мало місце невиконання норм Закону про трансплантацію (через зневажливе ставлення до правових вимог, недостатню обачність при пересадці тощо). Для констатації злочинної недбалості кримінальне право і судова практика використовують два критерії: об'єктивну та суб'єктивну недбалість [6, с. 127]. **Об'єктивною недбалістю** вважається нормативний обов'язок лікаря усвідомлювати небезпечні наслідки свого діяння та виконувати всі вимоги при проведенні трансплантації. Цей обов'язок закріплює Закон про трансплантацію. Проте, покласти певні обов'язки на медпрацівників є недостатнім для обґрунтування ними кримінальної відповідальності – для цього встановлюють і **суб'єктивну недбалість**, під якою розуміють фактичну можливість медпрацівника усвідомити суспільну небезпечність наслідків свого діяння, для чого вивчають усі індивідуальні якості винного (наприклад, освіту, за якою оцінюють межі його трансплантаційної діяльності) та конкретні обставини, за яких діяв винний. Сукупність двох критеріїв має допомогти суб'єкту усвідомити суспільно небезпечні наслідки свого діяння [28, с. 176–178].

Вольова ознака недбалості у злочинах порушення порядку трансплантації визначається тим, що винна особа, в якій є нормативний обов'язок і реальна можливість усвідомити суспільну небезпечність наслідків свого діяння, не мобілізує свою увагу для усвідомлення своїх дій [6, с. 127].

Висновки. Отже, суб'єктивна сторона злочинів, пов'язаних з порушенням порядку трансплантації, може являти собою як умисне вчинення (прямий умисел), так і необережне вчинення (злочинна необережність). При наявності наслідків (тілесні ушкодження, смерть донора, смерть реципієнта) вину визначають лише як необережну (через легковажність чи недбалість).

Суб'єктивна сторона правопорушень за ст. 143 КК України: ч. 2 – вилучення в потерпілого анатомічних матеріалів для трансплантації шляхом примусу чи обману; ч. 3 – вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації в потерпілого у безпорадному чи залежному від винного стані; ч. 4 – незаконна торгівля анатомічними матеріалами; ч. 5 – дії, закріплені в ч. 2, 3 і 4 ст. 143, що були вчинені групою винних з попередньою змовою, або участь у транснаціональній діяльності [3]. Вважаємо, що злочини за ч. 2, 3, 4, 5 ст. 143 КК України характеризуються прямим умислом.

Обов'язковою суб'єктивною ознакою при цьому є: ч. 2 (вилучення анатомічного матеріалу шляхом примусу чи обману) – наявність мети трансплантувати вилучений матеріал реципієнту у найскоріший час; ч. 3 (вилучення анатомічного матеріалу з використанням стану безпорадності або стану залежності від винного) – використання безпорадності чи залежності жертви; ч. 4 (торгівля анатомічними матеріалами людини) – корислива мета купити чи продати анатомічний матеріал для незаконного обігу та матеріального збагачення [3].

Таке детальне вивчення норм закону потрібне для призначення винним належного покарання. Жодна людина не може бути свавільно позбавлена життя. Кожна людина має право на захист свого життя і здоров'я від протиправних посягань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мисливий В. А., Бабанін С. В. Кримінальна відповідальність за порушення чинних на транспорті правил: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 192 с. С. 102-103.
2. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів: підручник / За заг. ред. д.ю.н., проф. В. І. Шакуна. 5-те вид., перероб. К.: Алерта, 2013. 320 с. с. 48-49, с. 162, 163.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.03.2025).
4. Селецький С. І. Кримінальне право України: загальна частина: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 264 с. С. 54, 59.
5. Козак В. А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз склад злочину) : дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нац. юрид. акад. України. Х., 2002. 196 с.
6. Гринчак С. В. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини: підстави кримінальної відповідальності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2007. 218 с.
7. Шульга А. М., Павліковський В. І., Вапса Ю. А. Кримінальне право України: основні запитання та відповіді : посібник. Харків : Берека-Нова, 2008. 416 с.
8. Лісичина Ю. О. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини та насильницьке донорство: кримінально-правова та кримінологічна характеристика: дис. ... д-ра с.-г. наук: 12.00.08. Львів, 2016. 273 с.
9. Ілляшова К. В. Етимологія поняття «корисливий мотив»: окремі питання. *Збірник наукових праць Харківського національного університету ім. Г. С. Сковороди. «ПРАВО»*. 2012. Випуск 19. С. 202-208.

10. Мусієнко А. В. Запобігання злочинам у сфері трансплантації органів та тканин людини: дис. ... д-ра с.-г. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2010. 237 с.
11. Лекція до теми: «Суб'єктивна сторона злочину». URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/tema-8-pdf.io_-1.pdf (дата звернення 08.03.2025)
12. Українське кримінальне право: загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
13. Стаття 24. Умисел і його види: Мего-Інфо – Юридичний портал №1. URL: <http://mego.info/матеріал/стаття-24-умисел-і-його-види> (дата звернення 16.08.2023).
14. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17 травня 2018 року № 2427-VII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text> (дата звернення: 08.03.2025).
15. Статистика 2023. Порівняльна кількість трансплантацій, виконаних у період з 2019 по 2023 роки в Україні: Український центр трансплант-координації URL: <https://utcc.gov.ua/statystyka/statystyka-2023/>.
16. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правові проблеми трансплантації органів або тканин людини та донорства крові: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2003. 219 с.
17. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посібник. К. : Атіка, 2002. 640 с.
18. Коржанський М. Й. *Науковий* коментар Кримінального кодексу України. К.: Атіка, 2001. 656 с.
19. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 ч. особлива частина / П. П. Андрушко, Т. М. Арсенюк, О. Г. Атаманюк та ін. / Під заг. ред. М. О. Потебенька та В. Г. Гончаренка. К.: Форум, 2001. 944 с.
20. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / М. І. Бажанов, В. Я. Тацій В. В. Сташис, І. О. Зінченко та ін.; За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2001. 496 с.
21. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: за станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / За ред. С. С. Яценка. К.: А.С.К., 2002. 936 с.
22. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. / За ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Вид. 2-е, переробл. та доповн. Х.: ТОВ «Одіссей», 2004. 1152 с.
23. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ: Атіка, 2003. 1056 с.
24. Бажанов М. І. Кримінальне право України: конспект лекцій. Дніпропетровськ: Пороги, 1992. 168 с.
25. Пінаєв А. О. Курс лекцій із загальної частини кримінального права. Книга перша: про злочин. Х.: Харків юридичний, 2001. 289 с.
26. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х.: Право, 1997. 368 с.
27. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Під ред. Клименко В. А., Мельника М. І. К.: Атіка, 2002. 448 с.
28. Кримінальне право України: загальна частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2004. 480 с.